

dr hab. Elżbieta Szmit-Naud
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Sztuk Pięknych
Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa
ul. Sienkiewicza 32/34, 87-100 Toruń

Toruń, 27.06. 2018

**Recenzja dysertacji habilitacyjnej oraz dorobku artystycznego, naukowego, dydaktycznego
i osiągnięć organizacyjnych dr Małgorzaty Pronobis-Gajdzis
dokonana w trybie czynności habilitacyjnych**

Pismem z dnia 11 kwietnia 2018 r. przedstawiono mi decyzję Centralnej Komisji ds. Tytułów i Stopni Naukowych dotyczącą zaopiniowania wyżej wymienionej rozprawy habilitacyjnej i pozostałej dokumentacji przewodu habilitacyjnego.

Na dostarczone materiały składały się: wniosek Habilitantki o wszczęcie przewodu habilitacyjnego, autoreferat w języku polskim i angielskim, wskazane jako osiągnięcie naukowe-artystyczne podlegające ocenie dysertacja habilitacyjna – *Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów – woluminy, księgozbiory, biblioteki. Zabytkoznawcza analiza wartościująca*, Toruń 2016 – w postaci cyfrowej oraz wydruku komputerowego oraz katalog wystawy związanej z tematyką dysertacji, informacje o różnorodnych publikacjach naukowych oraz kopie wybranych z nich, informacje o realizacjach konserwatorskich i restauratorskich, udziale w wystawach, konferencjach, kierowaniu i uczestnictwie w projektach badawczych, o dorobku dydaktycznym, popularyzatorskim i organizacyjnym, działalności eksperckiej i uzyskanych nagrodach, kopia dyplomu doktorskiego i analiza parametryczna dorobku po uzyskaniu stopnia naukowego doktora.

Oceny przedstawionej dokumentacji dokonano zgodnie ze wskazaniami zawartymi w art.16, 18a Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki oraz w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Informacje osobowe i przebieg pracy do momentu uzyskania stopnia naukowego doktora

Pani Małgorzata Pronobis-Gajdzis studia magisterskie Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki odbyła na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, otrzymując w 1990 roku dyplom magisterski w specjalności Konserwacja i Restauracja Papieru i Skóry. Jej magisterska praca teoretyczno-badawcza stała się zacznikiem badań dotyczących plam foxingowych i została opublikowana materiałach sprawozdawczych programu finansowanego przez MEN. W roku ukończenia studiów Habilitantka podjęła pracę w macierzystym Zakładzie jako asystent stażysta, następnie asystent. Dysertację doktorską *Wpływ elementów i rozwiązań konstrukcyjnych księzek zabytkowych na ich trwałość. Różne aspekty ingerencji konserwatorskiej w konstrukcję książki zabytkowej* napisała pod kier. prof. dr hab. Alicji B. Strzelczyk i obroniła w 2006 roku. Otrzymała za nią wyróżnienie w konkursie na najlepsze prace studialne, naukowe i popularyzatorskie dotyczące ochrony zabytków i muzealnictwa, ogłoszonym przez Generalnego Konserwatora Zabytków i Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków. Zainteresowania badawcze Habilitantki, które doprowadziły ją do podjęcia problematyki zabytkowych kodeksów, skryształizowane zostały już w tym okresie.

Pani Pronobis –Gajdzis do chwili obecnej pracuje w Zakładzie Konserwacji Papieru i Skóry UMK, od 2008 roku na stanowisku adiunkta.

Osiągnięcia naukowo badawcze i artystyczne konserwatorskie

Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora Habilitantka zogniskowała swoje zainteresowania badawcze wokół różnorodnej problematyki związanej z zabytkowymi kodeksami. Rozwój i ewolucję jej drogi badawczej i artystycznej dokumentuje w autoreferat i załączona dokumentacja dorobku.

Podjęła rzadko poruszane zagadnienie relacji materii pierwotnej oraz wtórnej w tych obiektach i zadanie zdefiniowania oraz klasyfikacji tej ostatniej. Z racji zwyczajowo intuicyjnych, nieopartych na założeniach naukowych działań konserwatorskich wobec wtórnych a jednakowoż zabytkowych elementów kodeksów taka próba systematyzacji była działaniem niezwykle cennym. Autorka w celu ilościowego i jakościowego ujęcia problemu objęła badaniami cztery cenne księgozbiory: inkunabułów i XVI wiecznych starych druków z Biblioteki Elbląskiej im. C.K. Norwida, kolekcji starych druków z Muzeum Parafialnego w Raciążku oraz starych druków z bibliotek benedyktynek W Krzeszowie i w Żarnowcu, z XVI do XVIII w. Dokonany przez Nią przegląd był precedensowym, pierwszym na taką skalę przeglądem dotyczącym wyłącznie elementów pochodzących z napraw, zazwyczaj traktowanych marginalnie. Przeprowadzone badania nie tylko ujawniły rzeczywistą skalę zjawiska, ale pozwoliły również Autorce dokonać interesującego z naukowego punktu widzenia uszeregowania napraw w chronologii artefaktów jakimi są kodeksy, respektującego ich relację do i znaczenie dla oryginalnej substancji. Zarazem klasyfikacja wynikająca z badań stała się pomocnym narzędziem w konserwatorskiej praktyce, wspierającym ewolucję postaw w konserwacji zabytkowych księzek. Habilitantka swoimi dokonaniem w tym zakresie dzieliła się w wystąpieniach konferencyjnych i publikacjach pokonferencyjnych oraz w czasopiśmie branżowych propagując konserwację zabytkowych kodeksów bez ich demontażu.

Z pojawiającym się sprzeciwem wobec takiego postulatu podjęła dyskusję w ramach projektu badawczego „Opracowanie metody restauracji zabytkowych kodeksów na papierze w bardzo złym stanie zachowania bez konieczności ich demontażu” (grant UMK Z-425 w 2010 r.). Wymiernym i bardzo ważnym dla konserwatorskiej praktyki owocem tych badań było stworzenie prototypowego, unikalnego urządzenia, z powodzeniem wielokrotnie zastosowanego, umożliwiającego konserwację i restaurację zabytkowych księzek z zachowaniem zasady minimalnej ingerencji w ich strukturę. Efekty własnej pracy konserwatorskiej realizowanej zgodnie z głoszonymi przez siebie postulatami Habilitantka opublikowała w artykule i na wystawie posługując się m.in. przykładem cennego starodruku „Zielnik herbarzem...” Szymona Syreniusza, wydany w Krakowie w 1613 z Biblioteki Elbląskiej.

W dorobku naukowym i zarazem konserwatorskim Pani doktor Pronobis-Gajdzis na szczególne wyróżnienie zasługuje udział w wielodyscyplinarnym projekcie badawczo-konserwatorskim finansowanym przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego dotyczącym badań i konserwacji *Codex Aureus Gnesnesis*, iluminowanego rękopisu z XI w., jednego z czterech na świecie zachowanych zabytków tego rodzaju. Realizacja tego naukowego przedsięwzięcia uwieńczona została wydaniem w 2016 wielodyscyplinarnej naukowej monografii, pierwszej w Polsce poświęconej obiektowi z obszaru piśmiennictwa i iluminatorstwa, pod honorowym patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy i Arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego Prymasa Polski Wojciecha Polaka.

Tematyką, którą Habilitantka obrała od ponad siedmiu lat za wiodącą w swej działalności naukowej i zarazem konserwatorskiej stały się poszukiwania z obszaru konserwacji zapobiegawczej (takiej, jak pojmowana jest od lat 90tych ub. wieku na forum międzynarodowym). W tym zakresie na pierwszy plan wysuwają się działania mające na celu stworzenie metodologicznego narzędzia służącego zabytkoznawczej analizie wartościującej zabytkowe kodeksy, umożliwiającego oparcie projektów wszelkich działań z dziedziny szeroko rozumianej ich konserwacji na możliwie najbardziej obiektywnych przesłankach. Równoległe Jej zainteresowania objęły inny obszar konserwacji zapobiegawczej – warunki środowiskowe księgozbiorów. Istotnym jest, jak zauważa sama Autorka, przesunięcie akcentu z pojedynczego obiektu na zbiory. Swoimi przemyśleniami w tej materii Habilitantka zainspirowała dwie studentki podejmujące prace magisterskie o tej tematyce pod jej kierunkiem. Sama je przedstawiała począwszy od współautorstwa monografii dotyczącej wartościowania zabytków wydanej w 2012 przez ICOMOS-Polska oraz w kolejnych publikacjach w latach 2013 i 2017. ich dotychczasowym ukoronowaniem jest dzieło wskazane jako osiągnięcie w przewodzie habilitacyjnym – rozprawa wraz z towarzyszącą jej wystawą.

Odnotować należy ponadto zadania dotyczące porządkowania terminologii w swojej dziedzinie, które Habilitantka podjęła w latach ostatnich. Jest autorką trzech haseł w wydanej w 2017 roku Encyklopedii Książki (pod red. Anny Żbikowskiej-Migoń i Marty Skalskiej-Zlat) i obecnie w ramach grantu „Leksykon opracowawczy” Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Narodowym Programie Rozwoju Humanistyki pracuje na rzecz usystematyzowania terminologii służącej do opisu oraz zaawansowanych analiz historycznych opraw książkowych.

Dr Małgorzata Pronobis-Gajdzis pod czasu uzyskania stopnia naukowego doktora tj. w okresie dziesięciu lat została autorką dwudziestu ośmiu publikacji, połowy z nich we współautorstwie z innymi specjalistami pozostając w większości głównym autorem; cztery z nich zostały opublikowane w języku angielskim, w tym jedna w wysoko cenionym międzynarodowo czasopiśmie konserwatorskim *Studies in Conservation* (w bazie ERIH). Prócz dotychczas wymienionych zagadnień poruszała w publikacjach także problematykę książek i archiwaliów z końca XIX - początku XX w. oraz ich opraw, kwestie masowego odkwaszania takich zbiorów, czy osobno wyartykułowane zagadnienia konserwatorskie dotyczące pergaminu i skóry w zabytkowych kodeksach czy kopiowania cennych archiwaliów i dokumentów, jako działania ochronnego przy ich ekspozycji. Dowodzi to, iż Jej badawcze zainteresowania wykraczają poza problematykę, w której się ściśle specjalizuje.

Dorobek artystyczny Pani doktor Pronobis-Gajdzis w dziedzinie konserwacji, restauracji i kopii, imponujący i różnorodny, jest dowodem Jej znaczącej aktywności i rozległych kompetencji. Na przestrzeni dziesięciu lat są to osiemdziesiąt trzy pozycje, w tym dziesięć kopii zabytków rękopiśmiennych. Realizacje te pozostają w oczywistym związku z tematyką podejmowanych przez nią opracowań badawczych – dotyczą zabytkowych ksiąg, ale nie wyłącznie. Habilitantka realizuje także, w większości indywidualnie, czasem we współpracy z innymi specjalistami projekty konserwatorskie dotyczące różnorodnych obiektów w swej specjalności: akwarel, grafik, oleodruków i innych obrazów, rysunków – w tym obrazu Tymona Niesiołowskiego, szkicu Jacka Malczewskiego, rysunku Henryka Berlewiego – jak i parawanu, stroju żołnierza z pocz. XVIII w., ze zbiorów muzealnych i prywatnych. Swe dokonania prezentowała na sześciu wystawach krajowych, w tym dwóch indywidualnych oraz w wystawie międzynarodowej – „Polska-Niemcy. 1000 lat historii w sztuce” w Martin-Gropius-Bau w Berlinie.

Zestawienie bogatego dorobku naukowego i konserwatorskiego Habilitantki unaocznia jak w swojej aktywności łączy Ona w interesujący i efektywny sposób naukowy oraz artystyczny komponent dyscypliny konserwacji i restauracji dzieł sztuki.

Dorobek dydaktyczny i popularyzatorski i współpraca międzynarodowa

Habilitantka włącza się w programy międzynarodowe – podjęła się współpracy w ramach Programu Stypendialnego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Gaude Polonia” 2017 roku otaczając merytoryczną opieką jego stypendystkę.

Doktor Pronobis-Gajdzis bardzo aktywnie działa na polu upowszechniania wiedzy. Na przestrzeni dwunastu lat (od uzyskania stopnia naukowego doktora) uczestniczyła w dziesięciu międzynarodowych – krajowych i zagranicznych - i siedemnastu ogólnopolskich konferencjach, warsztatach i sesjach dotyczących w większości zabytkowych kodeksów, starodruków oraz zagadnień z obszaru konserwacji zapobiegawczej z nimi związanych. Podejmowała także wyzwania organizatorskie - była współorganizatorem trzech konferencji i głównym organizatorem jednej z konferencji międzynarodowych. Działalność organizacyjna Habilitantki cieszy się uznaniem i była wielokrotnie nagradzana przez Rektora macierzystej uczelni nagrodami i wyróżnieniami indywidualnymi oraz zespołowymi, a w 2013 roku jej praca została uhonorowana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polski Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę.

Aktywność Habilitantki wyraża się również w działaniach służących popularyzacji wiedzy o zabytkowej książce i rękodziele introligatorskim skierowanych do zainteresowanych spoza grupy zawodowej konserwatorów dzieł sztuki - jak wykład dla uczniów, warsztat dla bibliotekarzy czy prezentacja w ramach Festiwalu Nauki i Sztuki.

Istotnym osiągnięciem Pani doktor Małgorzaty Pronobis-Gajdzis jest także interesujący dorobek dydaktyczny. W toku swojej pracy dydaktyczno-naukowej przez ponad 20 lat nauczała introligatorstwa artystycznego, doskonaląc i rozwijając merytoryczną zawartość przedmiotu, w obecnym kształcie będącego jej autorskim dziełem, wzbogaconym o wykłady. Jest godnym podkreślenia, iż dwadzieścia lat koordynacji zajęć dydaktycznych w tej dziedzinie uwieńczyła istotnym działaniem popularyzatorskim doprowadzając do udokumentowanej katalogiem wspólnej, międzyuczelnianej (UMK w Toruniu i ASP w Warszawie) wystawy osiągnięć studentów w zakresie artystycznych opraw książkowych, prezentowanej kilkakrotnie, nie tylko w macierzystej uczelni, ale także w Bibliotece Elbląskiej, na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie.

Habilitantka, już po uzyskaniu stopnia naukowego doktora tj. po 2008 roku sprawowała opiekę merytoryczną nad ośmioma dyplomantami i była promotorem sześciu prac magisterskich. Spektrum zagadnień podejmowanych w ramach prac powstających pod Jej kierunkiem potwierdza specjalizację Habilitantki a zarazem jej szerokie kompetencje i zainteresowania.

Ważny element Jej działalności dydaktycznej stanowią wakacyjne praktyki studenckie. W ich ramach podjęte zostało opracowanie projektów konserwacji zachowawczej i zapobiegawczej wraz z oceną stanu zachowania cennych zabytkowych księgozbiorów zgromadzeń zakonnych – Dominikanek w Świętej Annie i Benedyktynki w Krzeszowie i Żarnowcu.

Przyznanie Pani uprawnień rzeczoznawcy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w latach 2013-2016 w zakresie opieki nad zabytkami graficznymi, materiałami bibliotecznymi, rzemiosłem artystycznym jest wymiernym potwierdzeniem wysokiego uznania dla Jej kompetencji i wiedzy w tej dziedzinie a zarazem wyrazem Jej gotowości współpracy na tym polu wykraczającej poza środowisko akademickie.

Powierzenie Pani doktor Pronobis-Gajdzis zadania recenzji publikacji Roczników Bibliotecznych oraz Toruńskich Studiów Bibliograficznych również dowodzi wysokiej oceny jej specjalistycznej wiedzy.

Ocena dzieła wskazanego jako szczególne osiągnięcie

Habilitantka jako osiągnięcie wskazała dysertację *Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów – woluminy, księgozbiory, biblioteki. Zabytkoznawcza analiza wartościująca*, Toruń 2016, w formie wydruku komputerowego A4 oraz wystawę pod podobnym tytułem *Od projektu do konserwacji. Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów – woluminy, księgozbiory, biblioteki*, mającą miejsce na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, na Wydziale Sztuk Pięknych w Galerii „Forum” w dniach 25 kwietnia – 04 maja 2016, udokumentowaną katalogiem wydanym przez Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu w roku 2017, ISBN 979-83-231-3933-1. Obie części dzieła przedstawione do oceny załączone zostały także w wersji elektronicznej.

Ocenę rozpoczynam stwierdzeniem, że przedstawione mi materiały spełniają wymogi formalne i ich tytuł odzwierciedla zawarte w nich treści. Dysertacja poświęcona jest zagadnieniu analizy wartościującej w odniesieniu do zabytkowych kodeksów – jako pojedynczych woluminów, oddzielnych zbiorów jak i instytucji (bibliotek) takie zbiory zawierających. Przedstawia proces kształtowania przez Autorkę stworzonego przez Nią narzędzia metodologicznego, wdrożonego w konserwatorską praktykę – i tak ukazanego w katalogu wystawy. Prześledzenie zawartości dysertacji nasuwa sugestię przesunięcia akcentów w tytule, które precyzyjniej wyeksponowałyby przewodnią myśl (do wykorzystania przy publikacji): *Od projektu do konserwacji - Zabytkoznawcza analiza wartościująca- Sztuka konserwacji zabytkowych kodeksów – woluminy, księgozbiory, biblioteki*), niemniej tytuł w obecnym brzmieniu również ją oddaje, więc powyższa uwaga nie stanowi zarzutu. Rozprawa, według mojej wiedzy nowatorska na polskim gruncie liczy 128 stron. Autorka nadała jej czytelną strukturę przedstawioną w spisie treści. Tekst samej dysertacji zaopatrzonej wstępem i liczący 120 stron podzieliła na cztery zasadnicze rozdziały, zamknięte podsumowaniem, opatrzyła spisem bibliografii i netografii oraz spisem tabel i schematów. Rozprawa nie zawiera ilustracji – są one zawarte w drugiej części dzieła, w katalogu wystawy.

We wstępie Habilitantka wyjaśniła założenia swojej pracy, podkreślając cel ściśle praktyczny jaki przed sobą postawiła – wypracowanie konserwatorskiego narzędzia służącego wartościującej analizie, uzasadniła potrzebę jego stworzenia oraz przedstawiła pokrótce zawartość dysertacji. W pierwszym rozdziale zatytułowanym *Wprowadzenie do rozważań nad problematyką wartościowania zabytkowych kodeksów- przedstawienie tematu rozważań* – zgodnie z tytułem, w czterech kolejnych podrozdziałach zaprezentowała genezę ksiąg w formie kodeksu, historię powstawania ich zbiorów oraz ich ochrony. Ta część rozprawy stanowiąca około jednej trzeciej tekstu, ma w dużej mierze edukacyjny charakter - zwłaszcza w partii poświęconej historii kodeksów i bibliotek. Uzasadnia go jednak konieczność naświetlenia kluczowych zagadnień składających się na problematykę stanowiącą przedmiot późniejszej analizy. Omawiając na kolejnych stronach w zarysie historycznym zabiegi konserwatorskie, jakim poddawano zabytkowe kodeksy Autorka opiera się przede wszystkim na własnych badaniach czterech księgozbiorów - inkunabułów i wybranych starych druków z Biblioteki Elbląskiej im. C.K. Norwida, starych druków Muzeum Parafialnego w Raciążku oraz starych druków z XVI po XVII wiek z bibliotek klasztornych benedyktynek w Żarnowcu i Krzeszowie. Dokonany przegląd napraw, jakim poddano te zabytkowe księgozbiory był pierwszym na taką skalę w Polsce. Prócz wartości poznawczych dotyczących badanych księgozbiorów wartością dodaną wynikającą z jego przeprowadzenia jest to, że analiza efektów pozwoliła Autorce wskazać błędy metodyczne badań dotychczasowych, które skupione na najcenniejszych egzemplarzach tego typu zbiorów, szczególnie traktowanych, nie mogły stanowić punktu odniesienia i źródła wiedzy o zabytkowych kodeksach w

ogólności. Nie uwzględniały też odmienności samych kolekcji rzutu na podejście do nich oraz fachowości wykonawcy zależnej od lokalizacji zbiorów. Kolejnym novum, jakie wniosła autorka w potraktowanie tematu, było rozróżnienie napraw pierwotnych, wykonywanych w momencie tworzenia dzieła – kodeksu, które błędnie zaliczano dotychczas do „nawarstwień historycznych” - i wtórnych. Efektem takiego rozróżnienia stało się uporządkowanie nazewnictwa. Na dalszych stronach Habilitantka omówiła teoretyczną podbudowę działań naprawczych, kształtującą się dopiero od pocz. XX w. i jej ewolucję.

Rozdział pierwszy zamyka interesujące prześledzenie postaw względem zabytkowych kodeksów dokonane z perspektywy przypisywanych im wartości i zmian ich postrzegania na przestrzeni dziejów. Autorka kończy je stwierdzeniem braku narzędzia metodologicznego, które umożliwiłoby analizę wartościującą zabytku, jak najobiektywniejszą i niezbędną, by w sposób adekwatny zaprojektować czynności służące jego ochronie.

Ta konkluzja wprowadza w zagadnienia kolejnego rozdziału zatytułowanego *Analiza wartościująca w teorii i praktyce konserwatorskiej* – otwierającego część pracy już wyłącznie poświęconą zagadnieniom wartościowania. W jego pierwszym podrozdziale Habilitantka prezentuje w zarysie, od starożytności, rozwój myśli o wartościach materialnych dóbr kultury i ich wartościowaniu, wsparty komentarzami polskich autorów podejmujących w ostatnich latach tę tematykę i odnoszących się do kryteriów Vicq d’Azyr’a, teorii Riegla, Viollet-le-Duca, Ruskina, Morrisa, Boito. Szerzej zatrzymuje się nad systemem wartościowania stworzonym przez Aloisa Riegla oraz Waltera Frodla, bardzo czytelnie w sposób tabelaryczny je przedstawiając i - co ważne w kontekście tematu dysertacji- akcentując „przesłanki konserwatorskie”, które z nich wynikają.

W podrozdziale drugim Habilitantka pochyla się nad samym procesem wartościowania omawiając dotychczasowe próby stworzenia narzędzia jemu służącego, podejmowane przez różnych autorów.

Na samym wstępie podkreśla wyrażone już wcześniej stwierdzenie, że waloryzacja (wartościowanie) jest niezbędnym elementem poprzedzającym proces decyzyjny owocujący powstaniem projektu konserwatorskiego. Jak zauważa, niestety wciąż niewystarczająco obecnym w praktyce, głównie wskutek braku uznanej metodologii, której powstania nie ułatwiają niestety konieczność wielodyscyplinarnej współpracy, wpisany w czynność wartościowania brak pełnego obiektywizmu i panująca różnorodność terminologii. W obliczu tych trudności dużą zasługą Autorki jest krytyczne i syntetyczne omówienie, w tym miejscu różnych prób tworzenia metody wartościowania - tych, które zainspirowały ją przy tworzeniu własnej. Rozdział drugi Habilitantka zakończy podsumowaniem ewolucji w obszarze zagadnień aksjologicznych w odniesieniu do dziedzictwa i propozycją założeń, które należy przyjąć tworząc metodologiczne narzędzie analizy wartościującej.

Kolejny, trzeci rozdział Autorka poświęciła własnej propozycji uporządkowania pojęć dotyczących wartościowania zabytków. Zaproponowała, dyskutując z wcześniejszymi własne definicje autentyczności i integralności, a także substancji pierwotnej w punkcie zero tj. momencie osiągnięcia przez zabytek stanu autorskiego lub przewidzianej formy, substancji wtórnej, czyli nawarstwień historycznych, atrybutów czyli cech wyrażających wartość dobra kultury, które podzieliła na trzy kategorie, proponując też skale ich oceny. Przy klasyfikacji „atrybutów” poszczególnych kategorii obok rzeczywistych i potencjalnych wymieniła „atrybuty konserwatorskie”, które, jak sama podkreśla, „nie mają wpływu na wartość artefaktu, są wyłącznie atrybutami mającymi wpływ na sytuację artefaktu w danym czasie”. Tu rodzi się pytanie, czy w związku z tym nie należałoby ich raczej nazwać nie „atrybutami” a np. „czynnikami konserwatorskimi” (wpływającymi na sytuację artefaktu)? To propozycja do wzięcia pod uwagę przy kolejnej publikacji dokonań Autorki, jak sądzę przystająca do prezentowanej przez nią postawy, gdyż dokonała Ona wyboru nazwy cech decydujących o, jak sama

ujmuje, „„duszy” zabytku”, w toku przemyśleń, analizując adekwatność innych stosowanych określeń (takich jak: kategoria, kryterium, akwizytor). Przyznaję, że w tym kontekście nasuwa mi się jeszcze jedno pytanie – dlaczego Autorka zrezygnowała z określenia „wartość” i z przyjęcia dla połączenia wszystkich „wartości” (czyli „atrybutów”) przypisanych obiektowi (tj. tego co nazywa „duszą” zabytku) określenia „znaczenie”, czyli tak, jak proponuje, w zgodności z międzynarodową nomenklaturą, polska norma PN-EN 15898 „Konserwacja dóbr kultury, ogóle terminy i definicje” z 2013 r.? Mógłby to być krok w kierunku niwelowania „zamieszania terminologicznego”, o którym wspomina. To zapytanie nie umniejsza mojego uznania dla podjętego przez Habilitantkę wysiłku uporządkowania pojęć i dokonanej ich czytelnej kategoryzacji.

Czwarty rozdział dysertacji służy przedstawieniu autorskiej propozycji wartościowania zabytkowych kodeksów. Autorka wyjaśnia na jego wstępie specyfikę zabytkowych kodeksów w ujęciu aksjologicznym, zaznacza, że wartościowanie tego typu zbiorów ma stosunkowo krótką historię, sięgającą lat 90-tych XX w, w Polsce podejmowane jest rzadko, przy czym pierwsze działania tego rodzaju należały do jej własnych dokonań. Narzędzie, które autorsko opracowała, by analizę wartościującą umożliwić i usprawnić przedstawiła dla pojedynczych woluminów, ich zbioru oraz bibliotek – ze zbiorami i wyposażeniem. Wyjaśniła sposób, w jaki należy przeprowadzić ewaluację autentyczności i integralności, a następnie, dla substancji pierwotnej i wtórnej analizę atrybutów rzeczywistych – historyczności, estetyczności, unikatowości, dawności, emocjonalności, materialności, komentując w kontekście, w jakim odnoszą się do zabytkowych kodeksów, ich zbiorów, a w przypadku zbiorów w pierwotnym miejscu przeznaczenia - także ocenę atrybutów potencjalnych społeczno-ekonomicznych.

W krótkim podsumowaniu zamykającym rozdział czwarty Autorka przywołuje wypowiedziane już wcześniej stwierdzenia dotyczące fundamentalnego, w myśl obecnie obowiązujących konserwatorskich zasad, znaczenia waloryzacji opartej o wielodyscyplinarne badania konserwatorskie. Podkreśla, podstawowy cel jej dokonywania – ochronę atrybutów (materialnych) i elementów (niematerialnych) stanowiących o całościowo pojmowanej wartości (znaczeniu – w ujęciu normy) dóbr kultury, gdyż tylko ich prawidłowe rozpoznanie umożliwi adekwatny wybór rodzaju konserwatorskich działań, więc i skonstruowanie właściwego programu postępowania. Zaznacza też drugą korzyść wynikającą z powtórnego dokonania takiej wartościującej analizy już po poddaniu zabytku zabiegom – szansę oceny ich jakości poprzez oszacowanie wpływu, jaki miały na analizowane atrybuty. Potencjalne ich zmiany klarownie przedstawia w tabeli. Tekst zamyka trafna konkluzja, że w wyniku prac konserwatorskich cechy decydujące o wartości zabytku nie powinny zostać utracone, ewentualnie ich zestaw może się poszerzyć, a gwarancją takiej sytuacji jest minimalna ingerencja w substancję zabytkową - z czym trudno się nie zgodzić. Podsumowanie ujęte jako ostatnia część czwartego rozdziału, stało się nią, jak miemam, w sposób niezamierzony, wynikający z formatowania tekstu – powinno, może w nieco bardziej rozbudowanej formie - zamykać całość dysertacji.

Tekst opatrzony jest przypisami, rzetelnie i konsekwentnie skonstruowanymi, odnoszącymi się do 99 pozycji bibliograficznych, głównie polskojęzycznych i 16 źródeł internetowych. Ten zasób w odniesieniu do omawianej problematyki jest trafnie dobrany i wystarczający.

Rozprawa napisana została klarownym, potoczystym językiem, komunikatywnie przekazuje myśli autorki, co sprawia, że czyta się ją z przyjemnością. Zauważalna jest staranność przygotowania tekstu, zdarzają się drobne potknięcia językowe – fleksyjne, literowe, interpunkcyjne, lecz są nieliczne i nie wpływają na odbiór tekstu.

Wnioski zawarte w pracy są właściwe i mają uzasadnienie w jej treści, a sama praca stanowi wartościowe, syntetyczne opracowanie podjętej problematyki. Stworzone przez Habilitantkę narzędzie służące ewaluacji wartości wnosi istotny wkład w rozwój dyscypliny. Czy to w ramach aktywności z zakresu konserwacji zapobiegawczej zasadzających się na rozpoznaniu sytuacji i tworzeniu projektu przyszłych działań konserwatorskich, w Polsce ujętych terminem „projektowanie konserwatorskie”, czy jako metoda oceny jakości przeprowadzonych działań warte jest upowszechnienia. Stanowić może inspirację przy tworzeniu podobnych narzędzi dla do zbiorów innego rodzaju.

Rzeczywisty potencjał, jaki niesie ze sobą przedstawiona w dysertacji metodologia zaprezentowany został na wystawie, stanowiącej drugą część dzieła wskazanego przez Habilitantkę jako osiągnięcie. Dokumentuje je katalog wystawy liczący 70 stron, zaopatrzony w dwujęzyczny wstęp (polski i angielski) i w spisy literatury dotyczącej poszczególnych elementów wystawy. Autorka w krótkim wprowadzeniu przedstawiła jej przedmiot – efekty własnych realizacji konserwatorskich wykonanych w rezultacie uprzednio przeprowadzonych zabytkoznawczych analiz wartościujących. Zaprezentowała je, przedstawiając opracowania wartościujących analiz oraz ilustrując przebieg i efekty prac na przykładzie pojedynczych woluminów: *Evangelistarium, Codex Aureus Gnesnensis, Mszału św. Wojciecha*, z 2. poł. XI w., z Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, zespołu obiektów –kolekcji zabytkowych ksiąg karaimskich Józefa Sulimowicza, obecnie zarządzanej przez Związek Karaimów Polskich. Postępowanie w stosunku do kolekcji wraz z jej środowiskiem historycznym przedstawiła na przykładzie projektu konserwatorskiego odtworzenia aranżacji Sali Mauretańskiej na Zamku Kórnickim zgodnej z koncepcją twórcy zabytkowego księgozbioru Tytusa Działyńskiego i jego spadkobierców (obecnie pod zarządem PAN).

Konkluzja

Przedstawiony w dokumentacji habilitacyjnej dorobek dr Małgorzaty Pronobis-Gajdzis poddany powyżej ocenie stanowi w mojej opinii znaczny wkład w rozwój dyscypliny, którą reprezentuje – konserwacji i restauracji dzieł sztuki. Tym samym spełnia wymagania przywołanej na wstępie obecnie obowiązującej ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki. Na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie dr Małgorzaty Pronobis-Gajdzis do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Elżbieta Szmit-Naud

